

Stymulatory ekonomiczne i prawne polityki ekorozwoju dla turystyki

Streszczenie

Postępująca degradacja środowiska naturalnego, będącego jednym z głównych walorów turystyki, stanowi realne zagrożenie dla dalszego rozwoju i dobrobytu przemysłu turystycznego. Pojawiające się zaś coraz częściej apele i deklaracje słowne o konieczności zmian postaw ludzkości wobec natury są niewystarczające do wprowadzenia niezbędnych zmian w zachowaniu społeczności. Potrzebne są konkretne działania na wszystkich szczeblach życia społecznego i gospodarczego. Turystyka ma zaś wszelkie predyspozycje aby odegrać kluczową rolę w procesie ekologizacji gospodarki i kształtowania świadomości ekologicznej ludzkości.

1. Turystyka a środowisko naturalne

Turystyka zgodnie ze stanowiskiem Światowej Organizacji Turystyki, staje się jednym z fundamentalnych zjawisk ekonomicznych, społecznych, kulturowych oraz politycznych. W ładzie ekonomicznym postrzegana jest za jedną z prężnie rozwijających się gałęzi usług. Według ustaleń Światowej Rady Turystyki i Podróży sektor turystyczny wygenerował w 2003 r. 3,7% Produktu Światowego Brutto (1280,4 mld USD) oraz zatrudniał ok. 70 mln osób¹. W 2003 r. odnotowano 694 mln podróży międzynarodowych, z czego ponad połowa była ukierunkowana na Europę². Światowa Organizacja Turystyki przewiduje, że liczba podróży w celach turystycznych przekroczy 1 mld w 2010 r. a dziesięć lat później osiągnie poziom ponad 1,5 mld osób³. Wobec tej ilości osób pracujących i korzystających z usług podmiotów turystyki w tej sferze gospodarki musi nastąpić zmiana poglądów i postaw, które generują nową świadomość ekologiczną.

Środowisko przyrodnicze i społeczne należą do ważnych czynników rozwoju współczesnej turystyki, zaś otoczenie, w którym jest ona uprawiana, zarówno środowisko naturalne jak i stworzone przez człowieka, ma istotne znaczenie dla wrażeń turysty. Turystyka postrzegana jest jako dziedzina działalności człowieka pozwalająca na bliski kontakt z naturą, przyczyniająca się jednocześnie do degradacji walorów przyrody. Obniżenie jakości cech środowiska naturalnego stanowiących o atrakcyjności turystycznej regionów rekreacyjnych może zagrozić dalszemu rozwojowi turystyki.

---

¹ WTTC, Travel and tourism – A world of opportunity, Edition World, The 2003 Travel and Tourism Economic Research, World Travel & Tourism Council, London 2003, s. 4, 5 i 10.

² WTO, Global troubles took toll on tourism in 2003, growth to resume in 2004, „WTO World Tourism Barometer” 2(1), 2004, s.3.

³ WTO, Tourism highlights 2003, World Tourism Organisation, Madrid 2002, s.8.

Przedstawiciele przemysłu długo ignorowali fakt, że ich działalność prowadzi do degradacji środowiska naturalnego. Przemysł turystyczny był wręcz uznawany za przemysł „czysty”⁴. Sytuacja zaczęła ulegać zmianie dopiero w latach 60. ubiegłego stulecia, gdy wzrosło zainteresowanie społeczeństwa tematem środowiska. Również w tym okresie wyraźne stały się skutki wywierane przez turystykę masową na środowisko i kulturę społeczności lokalnych⁵.

Przedstawiciele przemysłu turystycznego docenili wagę problemu środowiska pod koniec lat 70. i w 1979 r. Rada Wykonawcza Światowej Organizacji Turystyki powołała Komitet do Spraw Środowiska, który miał zająć się sprawami ochrony walorów przyrodniczych⁶. Światowa Konferencja na temat Turystyki w Manilli w 1980 r. zakończyła się publikacją *Deklaracji o Turystyce Światowej*. Dwa lata później przygotowano *Dokumenty z Acapulco o Prawie do Wakacji*, a WTO i UNEP wspólnie ogłosiły *Deklarację o Turystyce i Środowisku*. W 1985 r. w Sofii opublikowano *Manifest Praw Turystycznych* oraz *Kod Turystyki*. W drugiej połowie lat 80. odnotowano początek zmian strategii marketingu w turystyce. Rosnąca świadomość ekologiczna społeczeństwa oraz pojawienie się światowych ruchów społecznych na rzecz środowiska i modelu „zielonej konsumpcji” przyczyniły się do krytyki turystyki masowej oraz zwiększonego popytu na produkt turystyczny przyjazny środowisku⁷.

Raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju z 1987 r., wprowadzający koncepcję zrównoważonego rozwoju, nie zawierał jednoznacznego odniesienia do turystyki, zwracał jednak uwagę na stan środowiska naturalnego oraz niewystarczającą działalność wszystkich gałęzi gospodarki, w tym przemysłu turystycznego, w zakresie ochrony walorów przyrody. *Deklaracja o Turystyce* opublikowana w Hadze w 1989 r. ponownie podjęła temat środowiska i konieczności jego ochrony przez przemysł turystyczny. Ujęcie turystyki jako czynnika proekologicznych zmian struktury gospodarczej pojawiło się w literaturze światowej dopiero na przełomie lat 80. i 90., zaś pierwsze opracowania tego tematu na kontynencie europejskim przypadają na początek lat 90⁸.

Konferencja ONZ na temat Rozwoju i Środowiska w Rio de Janeiro w 1992 r., znana jako „Szczyt Ziemi”, zaowocowała stworzeniem globalnej strategii zrównoważonego rozwoju. Dokumenty z Rio jednoznacznie określiły turystykę jako sektor gospodarki dysponujący znacznym potencjałem do wprowadzenia zasad zrównoważonego rozwoju. Na „Szczycie Ziemi” podkreślono również, iż przemysł turystyczny, stwarzając ekonomiczne bodźce do ochrony bezcennych dóbr naturalnych i kulturowych, jest w stanie realnie

⁴ P. Shackelford, Sustainable tourism in the post Rio context: principles and programmes, Materiały konferencyjne z „World Conference on Sustainable Tourism”, Lanzarote, kwiecień 1995.

⁵ D. Roe, N. Leader-Williams, B. Dalal-Clayton, Take only photographs, leave only footprints: The environmental impacts of wildlife tourism, IIED Wildlife and Development series 10, 1997, s. XIV, XV.

⁶ H. Ceballos-Lascuráin, Tourism, ecotourism and protected areas: the state of nature based tourism around the world and guidelines for its development, World Conservation Union, Gland 1996, s. 15.

⁷ D. Roe, N. Leader-Williams, B. Dalal-Clayton, *op.cit.*, s. XV.

⁸ I. Jędrzejczyk, Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki, Katowice 1995, s. 36.

przyczyniać się do uzdrawiania życia na Ziemi. *Deklaracja na rzecz Ochrony Środowiska Naturalnego i Rozwoju* podpisana w Rio zawiera zasady, które powinny uwzględniać wszystkie programy ekorozwoju. Odnosząc powyższe zasady do przemysłu turystycznego⁹:

- turystyka powinna wspomagać ludzi w dążeniu do zdrowego i produktywnego życia w harmonii z naturą,
- turystyka powinna wносить wkład w ochronę, konserwację i przywracanie naturalnej równowagi ekologicznej na Ziemi,
- przemysł turystyczny powinien opierać się na eko-przyjaznych zasadach produkcji i konsumpcji dóbr,
- wszystkie kraje powinny wspólnie dążyć do upowszechniania wartości wolnorynkowych, które umożliwiają świadczenie usług turystycznych na gruncie międzynarodowym w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju,
- turystyka, pokój, rozwój i ochrona środowiska są ze sobą wzajemnie powiązane,
- protekcjonizm w turystyce powinien być zahamowany,
- ochrona środowiska powinna stanowić integralną część w rozwoju turystyki,
- w planowaniu rozwoju turystyki powinny uczestniczyć społeczności, których on bezpośrednio dotyczy, a ostateczne decyzje powinny zapadać na szczeblu lokalnym,
- wszystkie kraje powinny się nawzajem ostrzegać o katastrofach naturalnych mogących mieć wpływ na turystów lub obszary turystyczne,
- przemysł turystyczny powinien maksymalnie wykorzystywać swój potencjał, by tworzyć miejsca pracy dla kobiet oraz społeczności lokalnych,
- rozwój turystyki powinien uwzględniać i wspierać społeczności lokalne w dążeniu do zachowania własnej tożsamości i kultury oraz obrony własnych interesów,
- przemysł turystyczny powinien respektować międzynarodowe przepisy ochrony środowiska.

W wyniku zaadoptowania strategii zrównoważonego rozwoju przez przemysł turystyczny pojawiło się pojęcie „zrównoważonej turystyki” (sustainable tourism). Koncepcja ta została sformułowana podczas Światowej Konferencji na temat Zrównoważonej Turystyki, która odbyła się w kwietniu 1995 r., na hiszpańskiej wyspie Lanzarote. Światowa Organizacja Turystyki, Program Środowiskowy przy ONZ, UNESCO i Komisja Wspólnoty Europejskiej wspólnie opracowały *Lanzarocką Kartę Zrównoważonej Turystyki*.

Definicja i proekologiczne zasady zrównoważonej turystyki zostały sformułowane w 1996 r. w dokumencie zatytułowanym *Agenda 21 dla przemysłu turystycznego: w kierunku trwałego rozwoju przyjaznego środowisku*, przygotowanym wspólnie przez Światową Radę Turystyki i Podróży, Światową Organizację Turystyki i Radę Ziemi. *Agenda 21 dla przemysłu turystycznego*

---

⁹ UNEP, Rio declaration on environment and development, Rio de Janeiro 1992; UNEP, Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 czerwiec 1972.

definiuje zrównoważony rozwój turystyki jako „rozwój, który pozwala na zrealizowanie potrzeb współczesnych turystów i regionów turystycznych, a jednocześnie chroni i wzmacnia możliwości przyszłych konsumentów i producentów”¹⁰. Zakłada się, iż zrównoważony rozwój turystyki oparty jest na systemie zarządzania pozwalającym na zaspokojenie potrzeb gospodarczych, społecznych i estetycznych przy jednoczesnym utrzymaniu tożsamości kulturowej, podstawowych funkcji ekosystemów, różnorodności biologicznej i systemów warunkujących życie. Zrównoważony produkt turystyczny to zaś produkt tworzony i zarządzany w harmonii z lokalnym środowiskiem naturalnym, społecznością i kulturą, tak aby stały się one trwałymi beneficjentami, a nie ofiarami rozwoju turystyki.

Agenda 21 wskazuje na trzy podstawowe narzędzia niezbędne w zapewnieniu proekologicznego rozwoju w turystyce¹¹:

- 1) wprowadzenie nowych uregulowań lub wzmocnienie istniejących środków prawnych mających na celu ochronę zdrowia i środowiska,
- 2) wykorzystanie mechanizmów wolnorynkowych, by cena dóbr i usług w coraz większym stopniu odzwierciedlała ekologiczne skutki wykorzystania danego dobra naturalnego, procesu produkcji, recyklingu i wywozu śmieci,
- 3) organizowanie, z inicjatyw branży turystycznej, programów zapewniających odpowiedzialną i etyczną gospodarkę produktami turystycznymi.

Warunkiem powodzenia procesu ekologizacji turystyki jest wola polityczna oraz wysoki poziom świadomości ekologicznej osób na różne sposoby związanych z turystyką. Zdaniem Instytutu na rzecz Ekorozwoju do proekologicznej restrukturyzacji rynku turystycznego można podejść na trzy sposoby¹²:

- 1) poprzez ekologizację biur podróży i innych instytucji świadczących usługi turystyczne, co w praktyce oznacza zmianę ich wizerunku w taki sposób, aby były świadectwem przyjazności turystyki dla środowiska,
- 2) poprzez ekologizację produktu turystycznego, co oznacza sterowanie ruchem turystycznym w danym regionie w taki sposób, aby nie nadużywać walorów i zasobów środowiska przyrodniczego,
- 3) a także poprzez ekologizację procesu tworzenia produktu turystycznego, ukierunkowując go na rozwój zrównoważony w zakresie wszystkich jego segmentów i elementów, poczynając od transportu przez noclegi i żywienie do różnych świadczeń dodatkowych włącznie.

Należy przy tym zaznaczyć, iż ekologizacja turystyki powinna odbywać się zarówno po stronie podaży, jak i popytu; powinna dotyczyć nie tylko bazy czy usług, ale i konsumpcji turystycznej¹³. Zdaniem Włodzimierza Mirowskiego

---

¹⁰ WTTC, WTO, Earth Council, *Agenda 21 for the travel and tourism industry – towards environmentally sustainable development*, WTTC London, WTO Madrid, 1996; J. Majewski, *Agenda 21*, „Polska Gazeta Turystyczna” 1999, nr 10, s. 7 i nr 12, s. 8.

¹¹ J. Majewski, *Agenda 21...*, nr 10, s. 7.

¹² J. Kamieniecka, *Ekopolityka w turystyce*, Raport o zmianach możliwych i potrzebnych, Warszawa 1998, s. 7.

¹³ Por. P. Skupiewski, *Ekologizacja produktu turystycznego*, Materiały do dyskusji, Warszawa 1996; J. Kamieniecka, *Ekologizacja polskiej turystyki*, Zeszyty Naukowe WSE w Warszawie 1997, nr 2, s. 169-171; Z. Głowaciński, *Ekologiczne podstawy rozwoju turystyki*, „Aura” 2001, nr

podstawowym warunkiem realizacji rozwoju turystyki przyjaznej środowisku jest istnienie określonych preferencji i woli szerszego społeczeństwa, co jednak wymaga nie tylko stworzenia odpowiednich przepisów prawnych w zakresie ochrony przyrody, ale i prowadzenia szerokiej edukacji ekologicznej: formalnej na wszystkich szczeblach szkół, oraz nieformalnej poprzez środki masowego przekazu¹⁴.

2. Stymulatory zrównoważonego rozwoju w turystyce

Przemysł turystyczny, ze względu na swoją kompleksowość i powiązania z innymi gałęziami gospodarki, a także wysoką wrażliwość cenową, zawsze stanowił problem dla wszelkich prób regulacji i kontroli. Wiadomo było również, iż nałożenie ostrych przepisów regulujących lub podatkowych na turystykę miałyby negatywny i wysoce niepożądany wpływ na inne gałęzie przemysłu. Przyjmuje się, że przemysł turystyczny, w porównaniu z innymi sektorami, uznawany był za działalność gospodarczą względnie wolną od kontroli i regulacji¹⁵. Obecnie sytuacja uległa zmianie, gdyż przedstawiciele sektora dostrzegli konieczność wprowadzenia regulacji mającej na celu poprawę jakości walorów środowiskowych. Okazało się także, iż zarządzanie prośrodowiskowe się opłaca, a jakość walorów przyrodniczych staje się istotnym czynnikiem współzawodnictwa na arenie międzynarodowej. Zauważono również, że gospodarka rynkowa nie jest w stanie sama doprowadzić do rozwoju zrównoważonej turystyki i że niezbędna jest interwencja rządów lub innych władz.

Obecnie istnieje wiele mechanizmów polityczno-prawno-ekonomicznych, które są w stanie ukierunkować rozwój turystyki przyjaznej środowisku¹⁶. W tabeli 1 przedstawiono klasyfikację podstawowych narzędzi ekologizacji rynku turystycznego zaproponowanych przez Martina Mowforth'a oraz Iana Munt'a, a najważniejsze z nich scharakteryzowano poniżej.

10, s. 4-7; W. Mirowski, Ekologizacja jako problem strategiczny w rozwoju turystyki, Rocznik Naukowy WSTiR w Warszawie 2003, nr 1, s. 35-43.

¹⁴ W. Mirowski, *op. cit.*, s. 35-43.

¹⁵ S. Wanhill, The role of government incentives, [w:] *Global tourism*, pod red. W.F. Theobalda, Oxford 1998, s. 339-360.

¹⁶ Por. C. Hunter, H. Green, *Tourism and the environment: a sustainable relationship?*, London 1995, s. 86-121; W. Bramwell, *Selecting policy instruments for sustainable tourism*, [w:] *Global...*, s. 361-379; M. Mowforth, I. Munt, *Tourism and sustainability: new tourism in the Third World*, London 1998, s. 115-124; P.E. Murphy, *Tourism and sustainable development*, [w:] *Global...*, s. 173-190; S. Wanhill, *op. cit.*, s. 339-360.

Tabela 1. Mechanizmy promocji zrównoważonego rozwoju turystyki

Narzędzie	Przykłady wykorzystania
1) Regulacja prawna przemysłu	1) Konwencje międzynarodowe, 2) Legislacja krajowa i lokalna, 3) Przepisy branżowe, 4) Dobrowolna regulacja (kody postępowania oraz eko-certyfikaty), 5) Incentywy finansowe.
2) Tworzenie obszarów chronionych	1) Parki narodowe, 2) Parki krajobrazowe, 3) Rezerваты przyrody/biosfery, 4) Pomniki przyrody i kultury, 5) Obszary o szczególnym znaczeniu dla nauki.
3) Badania wpływu projektów na środowisko, systemy zarządzania środowiskiem oraz wskaźniki zrównoważonego rozwoju i sprawozdania środowiskowe	1) Badania maksymalnej pojemności/chłonności turystycznej regionu – carrying capacity calculation (fizycznej, ekologicznej, środowiskowej, socjalnej, rzeczywistej, efektywnej, dopuszczalnej), 2) Granice dopuszczalnych zmian, 3) Ocena wpływu na środowisko – Environmental Impact Assessment, 4) Włączenie lokalnych społeczności w proces podejmowania decyzji oraz tworzenia infrastruktury i produktu turystycznego, 5) Systemy zarządzania środowiskiem – Environmental Management Systems.
4) Techniki zarządzania odwiedzającymi	1) Tworzenie stref, 2) Strukturyzacja przestrzenna odwiedzających, 3) Ograniczenie ilości odwiedzających, 4) Ograniczenie ruchu kołowego, 5) Polityka cenowa.

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Mowforth, I. Munt, *Tourism and sustainability: new tourism in the Third World*, London 1998, s. 116

3. Regulacje prawno-ekonomiczne

Regulacja prawna wysoce sfragmentaryzowanego przemysłu turystycznego jest wyzwaniem dla wszystkich organizacji podejmujących takie próby. Jednym z czynników utrudniających stworzenie jednolitego systemu regulacji tego sektora gospodarki jest fakt, iż wszelkie przepisy zawsze dają władzę którejś z grup i są zazwyczaj przedmiotem szerokiej dyskusji pomiędzy zainteresowanymi. Z tego też względu obecnie istnieje limitowana liczba międzynarodowych mechanizmów i praw regulujących turystykę. Victor Middleton i Rebecca Hawkins ze Światowego Centrum Badań nad Turystyką i Środowiskiem w Wielkiej Brytanii, zidentyfikowali sześć kategorii międzynarodowych konwencji środowiskowych i mechanizmów kontroli pośrednio lub bezpośrednio mających wpływ na przemysł turystyczny (zobacz tabela 2).

Rozpatrując kompleksowość i wszechstronność powiązań przemysłu turystycznego z innymi gałęziami gospodarki można uznać, iż znakomita większość międzynarodowych umów i konwencji dotyczących środowiska i jego ochrony ma zastosowanie również dla turystyki. Niemożliwe jest wręcz ujęcie wszystkich tych umów i konwencji przez pojedyncze podmioty turystyczne, dlatego też wiodąca rola w tworzeniu legislacji turystycznej przypada władzom regionalnym, krajowym i lokalnym.

Tabela 2. Kategorie międzynarodowej legislacji i systemów kontroli odnoszące się do turystyki

1. Umowy podejmujące temat prawa do czasu wolnego i czystego środowiska jako podstaw praw człowieka, np. *Deklaracja Sztokholmska*, 1972 r.
2. Umowy dokumentujące wpływ podróży i turystyki na środowisko, np. *Deklaracja z Manili*, 1980 r. Obecnie kwestie te są tematem bardziej szczegółowych umów międzynarodowych, tj. *Konwencja Alpejska*, *Traktat z Antarktyki*, oraz *Deklaracja z Djerby o Turystyce i Zmianie Klimatu*, 2003 r.
3. Polityka środowiskowa zajmująca się konkretnymi źródłami emisji i rodzajami zanieczyszczeń, która ma implikacje dla działalności środowiskowej podmiotów turystycznych, np. *Protokół o Zapobieganiu Zanieczyszczeniu Basenu Morza Śródziemnego poprzez Zrzuty ze Statków i Samolotów*, 1978 r., czy zasady Międzynarodowej Organizacji Lotnictwa Cywilnego, 1986 r., określające dopuszczalną emisję dymu, węglowodorów, dwutlenku węgla i tlenków azotu z silników lotniczych.
4. Plany i umowy przygotowane dla poszczególnych regionów, tj. basen Morza Śródziemnego, Rejon Wielkich Jezior, Antarktyda, czy basen Morza Bałtyckiego, w odpowiedzi na stan zniszczenia środowiska, za który turystyka jest lub może być odpowiedzialna, np. *Konwencja z Barcelony*, 1978 r., *Konwencja o Ochronie i Rozwoju Środowiska Morskiego Rejonu Karaibów*, 1986 r.
5. Regulujące i samo-regulujące dyrektywy i inicjatywy globalne powstające w wyniku polityki przedstawionej na Szczycie Ziemi w Rio, mające na celu przygotowanie podstaw prawnych i społecznych dla nowej etyki zrównoważonego rozwoju oraz zapewniające wzrost gospodarki światowej w dopuszczalnych granicach pojemności Ziemi, np. *Agenda 21* i wszystkie jej pochodne, włączając *Baltic Agenda 21*, *Konwencja ds. Klimatu – Protokół z Kyoto*.
6. Powstające inicjatywy samoregulacji wewnątrz przemysłu turystycznego, zazwyczaj dobrowolne, ale czasami będące warunkiem członkostwa w poszczególnych organizacjach i zrzeszeniach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Hawkins, V.T. Middleton, *The environmental practices and programmes of travel and tourism companies*, [w:] *World travel and tourism review: Indicators, trends and issues*, pod red. J.B. Richie, D. Hawkins, Wallingford 1993, s. 163-171

Parlamentarzyści Unii Europejskiej uznali, iż czyste środowisko jest podstawowym warunkiem nie tylko wypoczynku, ale również rozwoju gospodarki turystycznej¹⁷. Potwierdzają to poprzez podejmowane przedsięwzięcia prośrodowiskowe i stosowne regulacje prawne, które pośrednio lub bezpośrednio dotyczą turystyki¹⁸. W 1993 r. opublikowano tekst programu akcyjnego *Na rzecz trwałego i przyjaznego środowiska rozwoju*, który miał dyktować główne kierunki ekopolityki UE do 2000 r.¹⁹. W dokumencie tym postawiono turystyce trzy ważne cele:

¹⁷ European Parliament, Report on the measures needed to protect the environment from potential damage caused by mass tourism as part of European year of tourism, Document A 3-0120/90, Brussels 1990.

¹⁸ European Council, Directive on the assessment of certain public and private projects on the environment, 85/337/EEC, O.J. L 175, 5 maja 1985; Directive establishing a financial instrument for the environment (LIFE), Directive 1973/92/EEC, O.J. L 206/1, 22 lipca 1992; Directive on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, Directive 92/43/EEC, O.J. L 206, 22 lipca 1992; Decision on a community action plan to assist tourism, Council Decision 92/421/EEC, O.J. L 231/26, 13 sierpnia 1992; H. Zawistowska, Europejskie standardy prawne dotyczące ochrony środowiska, *Zeszyty Naukowe WSE w Warszawie* 1997, nr 2, s. 57-77; European Commission, Basic orientations for the sustainability of European tourism, Consultation Document, Brussels, kwiecień 2003.

¹⁹ Commission of European Communities, A European Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development, vol. 1 – proposal for a resolution to the Council of European Communities, COM(92)23 final, Brussels, 27 marca 1992.

- 1) planowanie i sterowanie masowym ruchem turystycznym, ze szczególnym uwzględnieniem regionów nadmorskich i górskich,
- 2) wspieranie turystyki przyjaznej środowisku,
- 3) kreowanie przyjaznych środowisku zachowań, edukacja i podnoszenie świadomości ekologicznej wśród turystów, kadr turystycznych i ludności miejscowej.

W maju 2002 r. Rada UE przyjęła rezolucję o potrzebie poprawy koordynacji polityki mającej wpływ na turystykę, zaś w listopadzie 2003 r. wydano komunikat o potrzebie połączenia sił w celu poprawy stanu ekorozwoju turystyki²⁰. Komisja zapowiedziała utworzenie Grupy ds. Zrównoważonej Turystyki, obejmującej przedstawicieli wszystkich szczebli administracji terytorialnej pracujących wspólnie nad opracowaniem wytycznych dla sektora. Jednocześnie, turystyka jest priorytetem w programach Lokalnej Agendy 21 w ok. 35% samorządów europejskich²¹.

W Polsce nie ma na razie szczegółowej polityki ekorozwoju dla turystyki²². W polskim ustawodawstwie zdefiniowano zrównoważony rozwój i wprowadzono zapisy o konieczności stwarzania odpowiednich warunków dla ekorozwoju²³, przygotowano również plany polityki ekologicznej²⁴. Pomimo, iż turystyka uważana jest za istotny sektor gospodarki, to założeń proekologicznej restrukturyzacji polskiego rynku turystycznego nie widać ani w dokumentach rządowych, ani w działaniach turystycznych samorządów gospodarczych. Ekspertyzy, prognozy i ustawy dotyczące turystyki również nie spełniają takiego zadania²⁵. Ustaleń takich brak jest w deklaracjach, wnioskach czy postulatach różnych nieformalnych gremiów dyskusyjnych, które na co dzień współuczestniczą w budowaniu wizerunku polskiej turystyki krajowej i zagranicznej²⁶. Istnieje natomiast cały szereg ustaw i przepisów tak krajowych, jak i lokalnych, które w sposób pośredni lub bezpośredni dotyczą rozwoju turystyki i jej infrastruktury. Przepisy prawne w sprawie zagospodarowania przestrzennego, zużycia surowców naturalnych i emisji zanieczyszczeń warunkują lokalizację, organizację i sposób działania instytucji turystycznych z perspektywy środowiska i jego ochrony. Jednocześnie, aby zapewnić ekologizację produktu turystycznego polityka planowania turystyki i wypoczynku powinna stanowić integralny aspekt ogólnej polityki społeczno-gospodarczo-

²⁰ European Commission, Tourism: Commission proposes joint efforts to increase sustainability, IP/03/1585, Brussels, 21 listopada 2003.

²¹ European Environment Agency (EEA), Europe's environment: the third assessment, Environmental assessment report, nr 10, European Community, Copenhagen 2003, s. 88.

²² Por. J. Kamieniecka, Ekopolityka...; Problemy rozwoju turystyki proekologicznej w Polsce, Materiały z seminarium w Starych Jabłonkach - wrzesień 1993, pod red. J. Kamienieckiej, E. Borkowskiej, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1994.

²³ Konstytucja RP, Rozdz. 1 art.5, art.31, art.68, ust.4, art.75 i art.86; Urząd Rady Ministrów, Polityka ekologiczna państwa, Warszawa 1991, P.1, s. 3 (redakcja sporządzona z uwzględnieniem uwag uchwały Sejmu RP z dnia 10 maja 1991r. MP nr 18, poz.118); Ustawa o zmianie ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz zmianie niektórych ustaw cz.1. z dnia 29 sierpnia 1997, Dz.U. 1997, nr 133, poz. 885.

²⁴ Rada Ministrów, Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektyw na lata 2007-2010, Warszawa 2002.

²⁵ Ustawa o Usługach Turystycznych z dnia 29 sierpnia 1997, Dz.U. 1997, nr 133, poz. 884.

²⁶ J. Kamieniecka, Ekopolityka..., s. 30.

ekologicznej na szczeblu lokalnym, regionalnym i krajowym²⁷. Przepisy BHP, przepisy budowlane, gospodarki wodno-ściekowej i inne, mają swój wkład w ekologizację infrastruktury turystycznej²⁸. A jednocześnie, w pewnym stopniu, kształtują zachowanie podmiotów turystycznych.

W celu uczynienia turystyki bardziej przyjaznej środowisku, przynajmniej część z istniejących przepisów powinna ulec zmianie i zaostrzeniu. Jako przykład można podać konieczność wypełnienia specyficznych wymogów środowiskowych w procesie ubiegania się o standaryzację obiektu kwaterunkowego. Obecnie polskie przepisy standaryzujące hotele i inne obiekty hotelowe przywiązują wagę przede wszystkim do komfortu i bezpieczeństwa obiektów, a nie ich wpływu na środowisko²⁹. Wprowadzenie takich zmian w przepisach niewątpliwie przyczyniłoby się do poprawy stanu środowiska, a także poziomu świadomości ekologicznej kadry turystycznej.

Istotnym aspektem wprowadzania zmian w gospodarce rynkowej są motywacje ekonomiczne i agendy rządowe mogące z powodzeniem wykorzystywać swoją władzę w tym zakresie³⁰. Jadwiga Oleszkiewicz wyróżnia następujące instrumenty ekonomiczne wpływające na poziom kosztów użytkowania środowiska³¹:

- 1) opłaty za korzystanie ze środowiska,
- 2) kary za przekraczanie dopuszczalnych norm emisji zanieczyszczeń do środowiska,
- 3) zróżnicowanie podatkowe i celne,
- 4) subsydiowanie działań gospodarczych korzystnych dla środowiska,
- 5) opłaty nakładane na produkty szkodliwe dla środowiska,
- 6) systemy depozytowe i zastawy ekologiczne,
- 7) rynek uprawnień do emisji zanieczyszczeń (handel emisjami),
- 8) ubezpieczenia ekologiczne.

Metody finansowe, w postaci wysokich opłat i kar za zanieczyszczanie środowiska, są skutecznym sposobem wprowadzania zmian, podobną rolę może odegrać system podatkowy. Podatki środowiskowe, jeszcze nie istniejące w Polsce, są już jednak dość szeroko rozpowszechnione w Krajach „starej” Unii i spełniają swoją rolę. Jednocześnie należy jednak stworzyć system bodźców

---

²⁷ M. Baranowska-Janota, *Przyrodnicze obszary chronione i turystyka*, „Człowiek i Środowisko” 2001, tom 4, nr 25, s. 119-124.

²⁸ Np. Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 czerwca 2001 r., w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie, Dz.U. 2001, nr 66, poz. 665, zm. Dz.U. 2002, nr 142, poz. 1190; Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Dz.U. 2000, nr 106, poz. 1126, zm. Dz.U. 2003, nr 80, poz. 718; Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. 1995, nr 10.

²⁹ Por. Wymagania co do wyposażenia, kwalifikacji personelu oraz zakresu świadczonych usług dla hoteli, Załącznik do rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 czerwca 2001 r., zm. Dz.U. 2002, nr 142.

³⁰ Por. S. Wanhill, *op. cit.*, s. 339-360.

³¹ J. Oleszkiewicz, *Inwestycje w ochronie środowiska*, Zeszyty Naukowe WSE w Warszawie 1997, nr 2, s. 151-160.

finansowych ułatwiających modyfikację działalności oraz nagradzanie podmiotów najbardziej przyjaznych środowisku. Unia Europejska posiada wiele programów pomocowych mających na celu finansowanie ekorozwoju regionów³². W Polsce również dostępne są fundusze na inicjatywy proekologiczne³³.

Z perspektywy czasu okazało się, iż chociaż rola przepisów prawnych w zmianie postępowania sektora turystycznego i innych gałęzi gospodarki jest niezaprzeczalna, to nawet najlepiej zaplanowana legislacja posiadająca światowe poparcie nie jest w stanie wiele zmienić, jeżeli nie istnieje wewnętrzny system akceptacji i kontroli w sektorze. Dlatego też zwrócono uwagę na przepisy legislacyjne tworzone przez organizacje turystyczne oraz systemy samoregulacji proponowane przez związki branżowe. Do najważniejszych organizacji światowych zajmujących się tworzeniem i wprowadzaniem tego typu regulacji należą Światowa Organizacja Turystyki, Światowa Rada Turystyki i Podróży oraz Program Środowiskowy przy ONZ. Ponadto wiele pozarządowych organizacji zajmujących się środowiskiem, tj. Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (WWF) oraz związków branżowych, tj. Inicjatywa Turoperatorów na rzecz Zrównoważonego Rozwoju Turystyki, Międzynarodowa Inicjatywa Hotelu na rzecz Środowiska, kładzie w swojej działalności nacisk na promowanie zrównoważonej turystyki i wymaga od członków podobnych postaw. Poza dokumentami opublikowanymi przez wyżej wymienione instytucje istnieje wiele mniej lub bardziej szczegółowych deklaracji o potrzebie ekorozwoju w turystyce. Do międzynarodowych inicjatyw mających na celu ekologizację polskiej turystyki należą między innymi: Program NATURA 2000 oraz Europejska sieć ekologiczna EECONETT, Baltic Agenda 21, ECEAT-Polska.

Do ważniejszych, sprawdzonych i popularnych inicjatyw samoregulacji w sektorze turystycznym, które mają jednocześnie największy potencjał do modyfikacji zachowań ekologicznych turystów należą kodeksy postępowania³⁴ oraz eko-certyfikaty i eko-etykiety. Zadaniem eko-certyfikatów jest, z jednej strony, wyróżnienie produktów i usług przyjaznych środowisku i dzięki temu ułatwienie podjęcia decyzji przez potencjalnych klientów. Z drugiej zaś strony, wywołanie presji na producentów w celu ukierunkowania ich na wytwarzanie produktów i usług mających mniejszy negatywny wpływ na środowisko. W 1998 r. w raporcie UNEP zidentyfikowano 28 systemów certyfikujących dla

---

³² Por. J. Kalinowski, Pomoc zagraniczna dla gospodarki turystycznej w Polsce – historia, charakter i perspektywy, „Problemy Turystyki” 1999, nr 3-4, s. 57-64; M. Mika-Brylska, Wykorzystanie funduszy przedakcesyjnych i strukturalnych do wspierania rozwoju przedsięwzięć turystycznych w świetle prac nad narodowym planem rozwoju i zintegrowanym programem rozwoju regionalnego, „Problemy Turystyki” 2002, nr 3-4, s. 89-97; L. Butowski, Finansowanie rozwoju turystyki ze środków Unii Europejskiej: poradnik dla samorządów terytorialnych i przedsiębiorców turystycznych oraz organizacji pozarządowych - Suplement, Warszawa 2003; L. Butowski, M. Żukowski, Wsparcie przedsięwzięć turystycznych z funduszy strukturalnych w świetle Narodowego Planu Rozwoju na lata 2004-2006, Warszawa 2003.

³³ K. Łopaciński, Proekologiczny rozwój turystyki, „Doradca Hotelarza” 1999, nr 12 (27), s. 2-3.

³⁴ UNEP IE, Environmental codes of conduct for tourism, Technical Report nr 29, Paris 1995; D.C. Malloy, D.A. Fennell, Codes of ethics and tourism: An exploratory content analysis, „Tourism Management” 1998, t. 19, nr 5, s. 453-461; WTO, Global code of ethics for tourism, World Tourism Organisation Madrid 1999.

turystyki³⁵, zaś obecnie na świecie istnieje ponad 100 eko-etykiety związanych z turystyką, a w samej Europie jest ich ponad 60³⁶.

Niektóre z certyfikatów dotyczą całych miejscowości (Destination 21), parków narodowych (European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas), pól golfowych (Committed to Green, Scottish Golf Course Wildlife Initiative), plaż (Blue Flag – Błękitna Flaga dla Czystych Plaży) oraz obiektów kwaterunkowych (Eco-friendly Hotels, Ecotel, Environmental Squirrel, Green Leaf, Green Key, Green Hotelier, Nordic Swan, EU Flower)³⁷. Wśród bardziej uniwersalnych systemów są: Green Globe 21, Audubon Cooperative Signature Program, British Airways Tourism for Tomorrow Awards. Certyfikat Blue Flag należy do jednego z najbardziej rozpowszechnionych programów i w chwili obecnej ponad 2700 plaż w Europie może poszczycić się posiadaniem tego logo, zaś program jest właśnie w fazie wprowadzania na innych kontynentach³⁸. W krajach Europy Zachodniej coraz powszechniejszą polityką firm i korporacji jest wybieranie hoteli z uwzględnieniem ich stosunku do ochrony środowiska; rola eko-etykiety jest w tym przypadku niezastąpiona i może mieć pozytywny wpływ nie tylko na ekologizację podmiotów turystycznych, ale także na edukację personelu i turystów.

4. Tworzenie obszarów chronionych

Do legislacji mającej udział w ekologizacji turystyki, a także edukacji ekologicznej kadry turystycznej i turystów można zaliczyć akty tworzące obszary chronione, tj. parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты i pomniki przyrody, a także plany rozwoju poszczególnych regionów, ograniczające ich funkcje turystyczne. Tworzenie obszarów chronionych należy do najstarszych sposobów ochrony cennych form przyrodniczych i zabytków kultury ludzkiej. Zgodnie z definicją Międzynarodowej Unii na rzecz Ochrony Przyrody obszar chroniony to „obszar przeznaczony do ochrony i czerpania przyjemności z istniejących dóbr kultury i przyrody oraz do utrzymywania bioróżnorodności biologicznej, a także ochrony podstawowych funkcji ekosystemów”³⁹. Na początku lat 90. w 130 państwach świata istniało około 6900 obszarów

³⁵ UNEP IE, Environmental codes...

³⁶ Por. R. Buckley, Tourism ecolabels, „Annals of Tourism Research” 2002, t. 29, nr 1, s. 183-208; X. Font, Environmental certification in tourism and hospitality: Progress, process, and prospects, „Tourism Management” 2002, nr 23, s. 197-205; EEA, *op. cit.*, s. 89; J. Bendell, X. Font, Which tourism rules? Green standards and GATS, „Annals of Tourism Research” 2004, t. 31, nr 1, s. 139-156.

³⁷ Por. P. Bohdanowicz, Zielone Certyfikaty – Kwiat Europejski, „Doradca Hotelarza” 2004, nr 3, s. 18-21, nr 4, s. 8-9, nr 5, s. 1-3; P. Bohdanowicz, B. Simanic, I. Martinac, Sustainable hotels – eco-certification according to EU Flower, Nordic Swan and the Polish Hotel Association, Materiały konferencyjne Regional Central and Eastern European Conference on Sustainable Building (SB04), Warszawa 27-29 października 2004; K. Wójcik, Ekoznak ‘Flower’ – gwarancją jakości, „Rynek Turystyczny” 2004, nr 1, s. 42-43.

³⁸ M. Holt Jensen, Blue Flag Campaign – A contribution to sustainable development in tourism, Materiały konferencyjne BEST Sustainable Tourism Think Tank IV: „Sustainability and Mass Destinations: Challenges and Possibilities”, Esbjerg, 1-4 lipca 2004.

³⁹ H. Ceballos-Lascuráin, *op. cit.*, s. 29; D. Matuszewska, Turysta w parku narodowym: intruz czy sojusznik?, „Parki Narodowe” 2000, nr 2, s. 28-29.

chronionych, które w sumie pokrywały ok. 5% powierzchni Ziemi⁴⁰. Raport ONZ z 1997 r. określił całkowitą powierzchnię obszarów chronionych na ponad 13 mln km² (8,8% powierzchni Ziemi)⁴¹. Turystyka, ze względu na zainteresowanie podróźnych wizytami w miejscach o unikalnych ekosystemach, dysponuje znaczącym potencjałem do finansowania obszarów chronionych, a także ich zrównoważonego rozwoju⁴².

Również na terenie parków istnieją możliwości regulacji ruchu turystycznego. Są to tak zwane koncepcje stref. Dwie z tych koncepcji zasługują na szczególną uwagę⁴³. Pierwsza to tzw. koncepcja stref koncentrycznych, w ramach której wyznaczane są miejsca najistotniejsze z punktu widzenia wartości przyrodniczych („mateczniki”) i podejmuje się działania mające doprowadzić za pomocą różnego rodzaju utrudnień (transportowych, organizacyjnych i innych) do zmniejszenia natężenia ruchu turystycznego wraz ze zbliżaniem się do tego obszaru. Druga to koncepcja pasmowo-węzłowa, która skupia uwagę na odpowiednim przestrzennym rozmieszczeniu różnych form turystyki w takich miejscach, w których będą one jak najmniej uciążliwe dla środowiska.

Parki narodowe w Polsce istnieją już od ponad 80 lat. W 1921 r. powstało w Białowieży nadleśnictwo "Rezerwat", przekształcone w 1932 r. w Park Narodowy. Zgodnie z *Ustawą o Ochronie Przyrody* z 1991 r. „Park narodowy obejmuje obszar chroniony wyróżniający się szczególnymi wartościami naukowymi, kulturowymi i wychowawczymi o powierzchni nie mniejszej niż 100 ha, na którym ochronie podlega całość przyrody oraz swoiste cechy krajobrazu”⁴⁴. Obecnie w Polsce istnieją 23 parki narodowe o łącznej powierzchni około 3160 km² (około 1% powierzchni kraju), które tylko w 2001 r. odwiedziło ponad 10 tys. turystów⁴⁵. Całkowita powierzchnia obszarów chronionych w Polsce wyniosła w 2000 r. ponad 101 tys. km² (32,5% całkowitej powierzchni kraju)⁴⁶.

W 1988 r. Minister Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa powołał Krajowy Zarząd Parków Narodowych - KRPN, do którego zadań należy zgodnie z ustawą⁴⁷: zatwierdzanie rocznych planów ochrony, planów naukowo-badawczych, finansowych i gospodarczych oraz sporządzanie sprawozdań zbiorczych z działalności parków narodowych, a także koordynacja działalności naukowej i dydaktycznej parków narodowych. Ponadto KRPN

---

⁴⁰ J.A. McNeely, The role of protected areas in sustaining society, Materiały konferencyjne 4th World Congress on Natural Parks and Protected Areas, Caracass 10-21 lutego 1992.

⁴¹ UNEP World Conservation Monitoring Centre, UN list of protected areas, Protected Areas Programme, UK 1997.

⁴² Por. H. Ceballos-Lascuráin, *op. cit.*; A. Drost, Developing sustainable tourism for world heritage sites, „Annals of Tourism Research” 1996, t. 23, nr 2, s. 479-492; M. Mazur, Ochrona przyrody i turystyka w parkach narodowych, „Turystyka” 1997, z. 2, s. 117-123; G.S. Dharmaratne, F.Y. Sang, L.J. Walling, Tourism potentials for financing protected areas, „Annals of Tourism Research” 2000, t. 27, nr 3, s. 590-610; Z. Głowaciński, *op.cit.*, s. 4-7;.

⁴³ M. Mazur, *op. cit.*, s. 117-123.

⁴⁴ Ustawa o ochronie przyrody z 1991 r., Dz.U. nr 114, poz 492.

⁴⁵ Krajowy Zarząd Parków Narodowych, strona internetowa dostępna na www.mos.gov.pl/kzpn/, ostatnio odwiedzana 19.07.2004.

⁴⁶ J. Radziejowski, T. Burger, P. Błaszczuk, Środowisko w Polsce 1989-2000, Wybrane problemy, Warszawa 2002, s.34-35.

⁴⁷ Krajowy Zarząd ..., *op. cit.*

zobowiązany jest do udzielania niezbędnej pomocy parkom narodowym w sprawach wymagających decyzji władz centralnych oraz współpracy z zagranicą, a także do kontroli parków narodowych w zakresie ich działalności oraz do wykonywania funkcji dysponenta środków budżetowych przeznaczonych dla parków narodowych.

5. Systemy zarządzania środowiskowego

W celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju turystyki i jej infrastruktury, wszystkie projekty rozwoju infrastruktury powinny uwzględniać badania wpływu na środowisko, w formie obliczeń chłonności środowiska w danym regionie⁴⁸ oraz wpływu projektu na środowisko⁴⁹. Do mechanizmów, które mogą okazać się bardzo pomocne w ekologicznym zarządzaniu podmiotami turystycznymi należą Systemy Zarządzania Prośrodowiskowego, zgodne z Normami ISO serii 14001⁵⁰. Niektóre z regionów świata już wymagają od przedstawicieli przemysłu turystycznego korzystania z wyżej podanych metod, lecz jest to nadal zjawisko marginalne. W celu ukierunkowania turystyki na zrównoważony rozwój systemy te powinny być prawnie wymagane od wszystkich podmiotów prowadzących lub pragnących prowadzić działalność usługową w sektorze turystycznym. Zachodzi potrzeba włączenia lokalnych społeczności w proces decyzyjny projektów rozwoju turystyki, gdyż to właśnie lokalni mieszkańcy najczęściej są świadkami negatywnych skutków turystyki.

Istotne jest również opracowanie wyznaczników zrównoważonego rozwoju, które pozwolą na porównanie działalności różnych podmiotów turystycznych a także miejscowości wypoczynkowych⁵¹. Do najważniejszych wskaźników należą: zużycie surowców, produkcja odpadów, emisja zanieczyszczeń, stopień korzystania z usług lokalnych dostawców oraz zapewnienia lokalnych miejsc pracy. Zwraca się również uwagę na dostęp do podstawowych środków, infrastruktury, procesu podejmowania decyzji oraz wolność od przemocy i opresji, a także na dostępność różnorodności kulturowej

---

⁴⁸ Por. R.W. Butler, The concept of a tourist are cycle of evolution: implication for management of resources, „The Canadian Geographer” 1980, t. 24, nr 1; A.M. O’Reilly, Tourism carrying capacity: concept and issues, „Tourism Management” 1986, t. 7, nr 4, s. 254–258; P.W. Williams, A. Gill, Tourism carrying capacity management issues, [w:] Global..., s. 231–246.

⁴⁹ Por. K.R. Mazurski, Ekologiczne uwarunkowania lokalizacji inwestycji turystycznych, Zeszyty Naukowe, WSE w Warszawie 1997, nr 1, s. 109-114; Ch. Wood, Environmental Impact Assessment – a comparative review, Malaysia 1995; J. Weston, Planning and Environmental Impact Assessment in practice, UK 1997; B. Wiszniewska, A.J. Farr, J. Jendróska, Handbook on Environmental Impact Assessment procedures in Poland, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Warszawa, oraz Darudec A/S, Denmark 2002.

⁵⁰ R.B. Clements, Complete guide to ISO 14 000, New Jersey, 1996; H. Genot, N. Pogson, P. François, G. Carbone, Sowing the seeds of change – An environmental teaching pack for the hospitality industry, EUHOFA, IH&RA, UNEP, Paris 2001, s. 60 i n.; Zbuduj swój system zarządzania jakością: poradnik wdrażania norm ISO 9001 i 14001, Warszawa 2002.

⁵¹ C. Tisdell, J. Wen, Why care is needed in applying indicators of the sustainability in tourism, „Australian Journal of Hospitality Management” 1997, t. 4, nr 1, s. 1-6; G. Miller, The development of indicators for sustainable tourism: results of a Delphi survey of tourism researchers, „Tourism Management” 2001, nr 22, s. 351-362; C. Hunter, Sustainable tourism and the touristic ecological footprint, „Environment, Development and Sustainability” 2002, nr 4, s. 7-20.

i biologicznej. Obecnie w dalszym ciągu niewiele firm związanych z turystyką umieszcza w swoich sprawozdaniach rocznych informacje związane z wpływem na środowisko, jednakże sytuacja ulega stałej poprawie.

Formą ekologizacji miejscowości turystycznych, a także pośrednio kształtowania postaw kadry i turystów, jest zastosowanie specjalnych technik zarządzania odwiedzającymi parki i inne atrakcje turystyczne⁵². Rozwiązania te sprawdzają się w wielu lokalizacjach turystycznych na świecie i obejmują, między innymi, wyznaczanie specjalnych ścieżek i szlaków na obszarach chronionych oraz ograniczanie ilości odwiedzających określony obszar (obowiązek wczesnych rezerwacji miejsc w spływach pontonowych na rzece Kolorado w Wielkim Kanionie, lub wycieczek z przewodnikiem w wielu Parkach Narodowych w Stanach Zjednoczonych, a także ograniczenie czasu otwarcia poszczególnych obiektów - Krzywa Wieża w Pizie, Hanauma Bay na Hawajach, Kopalnia Soli w Wieliczce). Ponadto w wielu lokalizacjach obowiązuje zakaz używania własnych samochodów na rzecz transportu zbiorowego (Hanauma Bay na Hawajach) lub stosuje się odpowiednio zróżnicowaną politykę cenową. W ramach kontroli ruchu turystycznego przy pomocy cen wprowadza się na przykład znacznie wyższe koszty biletów wstępu do parków narodowych w przypadku wjazdu samochodem osobowym lub wozem kempingowym, w porównaniu do np. korzystania z komunikacji zbiorowej oferowanej na terenie obiektu. Również koszty kempingu na terenie parku lub w jego otulinie mogą być różnicowane w zależności od typu pojazdu.

Wyszczególnione mechanizmy nie wyczerpują listy możliwości, jednakże dają dobre rozeznanie w różnorodności dostępnych metod prawno-polityczno-ekonomicznych wprowadzania zrównoważonego rozwoju w turystyce, a także pośrednio edukacji ekologicznej kadry turystycznej i turystów.

***

Podsumowując rozważania stwierdza się, iż:

1. Turystyka odgrywa znaczącą, chociaż wciąż niedostatecznie dostrzeganą i docenianą, rolę w praktyce proekologicznego zarządzania środowiskiem, zaś przemysł turystyczny, stwarzając ekonomiczne bodźce do ochrony bezcennych dóbr naturalnych i kulturowych, jest w stanie realnie przyczynić się do uzdrawiania życia na Ziemi. W ostatnich dziesięcioleciach powstało wiele konwencji, deklaracji, ustaw, kodów postępowania i inicjatyw, mających na celu ekologizację produktu turystycznego i przemysłu turystycznego, a także edukację ekologiczną kadr turystycznych i turystów, na różnych szczeblach administracji rządowej, pozarządowej i branżowej
2. Ekologizacja turystyki potrzebna jest zarówno jej samej, jak i ogólnie społeczeństwu, w celu uczynienia turystyki przyjazną dla środowiska, wzmocnienia jej funkcji wypoczynkowych i poznawczych, potęgowania zdrowia fizycznego i psychicznego człowieka, a także przyczyniania się

---

⁵² Por. H. Ceballos-Lascuráin, *op. cit.*, s. 141-146; M. Mowforth, I. Munt, *op. cit.*, s. 118-119.

do unowocześnienia i ekologizacji życia społecznego oraz gospodarki poszczególnych regionów i całego kraju.

3. Podstawowym warunkiem realizacji zrównoważonego rozwoju w turystyce jest dobra wola i chęć działania przedstawicieli usług sektora turystycznego oraz administracji państwowej na wszystkich szczeblach oraz określony, wysoki poziom świadomości organizatorów turystyki i kadr uczestniczących w praktycznych działaniach związanych z turystyką. Wymaga to ustalenia zasad, kryteriów i norm prawnych funkcjonowania turystyki proekologicznej oraz jej zaplecza infrastrukturalnego na różnych szczeblach administracji państwowej